

ЖАН ПИАЖЕ, НАЧАЛОТО НА НЕГОВИЯ ПРОФЕСИОНАЛЕН ПЪТ И ИНТЕРЕСЪТ МУ КЪМ ДЕТСКОТО МИСЛЕНЕ

доц. д-р Диана Циркова

Бургаски свободен университет

JEAN PIAGET - THE BEGINING OF HIS PROFESSIONAL CAREER AND HIS INTEREST IN THE CHILD'S WAY OF THINKING

Assoc. Prof. Diana Tsirkova, PhD

Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Текстът представя едно от най-интересните произведения на Жан Пиаже, написано в началото на професионалния му път като психолог и изследовател на детското развитие, книгата „Детската представа за света“. Направен е анализ на биографичния и професионален контекст, в който е написана книгата, посочено е влиянието на психоаналитичните идеи върху ранното му творчество. Акцент е поставен върху анализ на използвания метод на клинично интервюиране на деца за постигане на изследователските цели. Предложен е преглед на съвременни интерпретации на получените от Пиаже данни, както и идеи за психоаналитичен прочит на детските отговори.

Ключови думи: *клинично интервю, психоанализа, реализъм, анимизъм, артефакциализъм*

ABSTRACT: The text is one of Jean Piaget's most astonishing works, which was written in the begining of his professional career as a psychologist and researcher of the child's psyche - this is the book „Child's Conception of the World“. An analysis was made of the biographical and professional context in which the book was written and an emphasis is put on the influence of the psychoanalytical ideas over Piaget's early works. In the text, the highlight is the analysis of the used method of clinical interviewing of children in order to achieve the research goals. A view on the contemporary interpretations of the data Piaget obtained is suggested in the text, as well as ideas for a psychoanalytical reading of the children's answers.

Key words: *clinical interview, psychoanalysis, realism, animism, and artificialism*

Жан Пиаже е роден на 9.08.1896 в Ньошател, Швейцария, умира на 16.09.1980 в Женева. Остава ни в наследство повече от 50 книги и огромен брой статии.

Първата си научна публикация прави на 10 години, като член на обществото на младите натуралисти в Ньошател. В нея е представено наблюдение на врабчета албиноси, които малкият Пиаже забелязал в местния парк. Така на

11 години той става асистент на господин Пол Годе, директор на Природо-научния музей в Ньошател, и му помага в каталогизирането на образците от мекотели. Скоро той представя собствени заключения пред различни събития на младите природолюбители. С помощта на Годе младият Пиаже, вече на 14 години, публикува първата си статия в списание по зоология през 1909. В своята автобиография от 1952 г. Пиаже пише, че би могъл да има бърза и лесна кариера на натуралист, което му изглеждало и най-нормално, ако не са били юношеските му кризи, „дължащи се и на семейните условия, и на интелектуалното любопитство, характеризиращо този период“ (Schepeler, 1993: 266).

В този период Жан Пиаже пише две произведения, в които неговите биографи откриват естеството на кризите. Мистичната проза *La Mission de l'Idée* от 1915 г., в която младият герой чувства отприщени сили и удоволствия, непознати за него досега. Той отхвърля тази страст и решава, че „естетиката на разума е сто пъти по голяма от естетиката на чувствата“ (Schepeler, 1993: 266).

През 1918 г. Пиаже пише философската новела *Recherche* и в нея описва болезнена лична борба, която прави възможно примиряването между наука и религия. И в двете произведения героят търси себе си в състояние на силен емоционален дисбаланс.

Така на 22 години, с докторска степен по биология Ж.Пиаже напуска Ньошател и пристига в Цюрих, за да работи в психологическа лаборатория. Той прекарва зимния семестър на 1918-19 г. в Цюрих, където присъства на психиатричните визитации на д-р Ойген Блойлер в клиниката Бургхьолцли, чете текстовете на Зигмунд Фройд и списание „Имаго“, като от време на време посещава лекции на Пфистер и Юнг.

През есента на 1919 той пристига в Париж, където прекарва две години в Сорбоната. Посещава курс по психопатология, обучава се да интервюира психично болни пациенти в болницата „Св. Ана“. Изучава логика и философия на науката. Все още не се е ориентирал към определена проблемна област, която да изследва. По това време Пиаже е препоръчан на д-р Т. Симон, известния съавтор на скалата „Бине-Симон“ за изследване на интелекта. От него Пиаже получава покана да работи в лабораторията, като изследва индивидуално френски деца с теста на С. Бърт (Cyril Burt), с цел адаптация на теста. Формално работата му се състояла в отделяне на правилните и неправилните отговори на децата по различните въпроси от теста. „Започнах тази работа без голям ентузиазъм само за да опитам нещо. Но скоро настроението ми се промени; там, където бях сам на себе си господар, с цяло училище на разположение – неочаквано добри условия на работа“ (Evans, 1973: 128).

Вниманието на младия Пиаже е привлечено не от количествената обработка на резултатите, а от анализа на „неправилните“ отговори на децата. Пиаже е твърде заинтересуван от причините за неправилните отговори.

„Така аз ангажирах моите субекти в разговори по модела на психиатричното интервю, с цел да откроя нещо за процеса на разсъждение, върху който

се основават техните правилни и особено техните грешни отговори“ (Evans, 1973: 118-119). Той разбира, че грешните отговори не са резултат от недостатък или дефект на мисленето, а от своеобразен начин на разсъждение, който децата имат.

„Без д-р Симон да е напълно запознат с това, което правя, две години продължих да анализирам вербалните разсъждения на нормалните деца, задавайки им различни въпроси и поставяйки им задачи, включващи прости, конкретни връзки на причина и следствие. Освен това получих разрешение да работя с аномални деца в Салпетриер; там изследвах определен брой деца, използвайки методите на директна манипулация, както и метода на разговор. Резюмирах тази работа в сътрудничество с А. Шеминска“ (Evans, 1973: 119).

Така Жан Пиаже открива своето поле на изследване. Основният въпрос, който го занимава от началото на неговите научни търсения, за връзката между част и цяло, може да бъде изследван експериментално, чрез анализ на психологическите процеси, които са в основата на логическите операции. Това слага край на неговия „теоретичен“ период и начало на една „индуктивна и експериментална ера“ в областта на психологията.

Така наблюденията, че логиката не е вродена, а се развива постепенно, са в съответствие с идеите му за формирането на равновесие, към което еволюцията на психичните структури се стреми. Възможността за директно изучаване на проблема за пътищата на логиката, е в съответствие с философските му интереси. И не на последно място, желанието му да открие някакъв вид „ембриология на интелигентността“ приляга на неговото биологично формиране като учен. От началото на своето теоретично формиране Пиаже изследва връзката между организма и средата, разширявайки я със сферата на познанието. Тя може да се представи като проблем на връзката между действащия и мислещия субект, и обектите на неговия опит. Младият учен решава да изучава този проблем чрез психогенетичното развитие.

Среща с психоанализата и нейната връзка с творчеството му

Както беше споменато, Жан Пиаже се запознава с Фройдовата теория още в годините на гимназиалното си обучение. Той споменава, че е слушал лекция на Теодор Флурноа за връзката между психоанализа и религия. Кандидатства за член на Швейцарското психоаналитично общество и на 08.10.1920 е приет за такъв. Пиаже демонстрира познанията си по психоанализа пред обществото на Алфред Бине с представяне на темата „Психоанализата и нейните взаимоотношения с детската психология“ (Scheperle, 1993).

През есента на 1921 г. 26-годишният Пиаже решава да се върне в Швейцария, където е поканен да се присъедини към екипа за изследвания на детето в института „Жан Жак Русо“, свързан с Женевския университет. Благодарение на Теодор Флурноа идеите на психоанализата не са били чужди за членовете на факултета. През този период психоанализата е била добре позната и сериозно дискутирана сред академичните среди в Женева. Списанието „Архиви

на психологията“, основано през 1901г. от Флурноа, е първото академично издание на френски език, което дава достъп за психоаналитични публикации. Женевската психоаналитична асоциация е създадена през септември 1920 г. с председател Едуард Клапаред. Асоциацията включва както психоаналитици, така и лаици, и не се събира често. Една малка група, по-научно ориентирана, започва да се събира всяка седмица в лабораторията на Клапаред. Към нея се присъединява и Пиаже след пристигането си в Женева. Това накратко е институционалният контекст, в който през 1921 г. Жан Пиаже започва своята лична психоанализа със Сабина Шпилрейн.

През този период Жан Пиаже и Сабина Шпилрейн имат сходни научни интереси. Факт е, че Шпилрейн води лекционен курс в Иститута „Ж. Ж. Русо“ и се интересува от когнитивното развитие на децата. През 1920 г. тя вече е представила на VI Международен психоаналитичен конгрес в Хага доклад на тема „Към въпроса за произхода и развитието на речта“¹. В доклада си Шпилрейн излага хипотезата за два вида реч – аутистична, която е първична и не е предназначена за комуникация, и социална реч, която се развива върху основата на аутистичната. Първите думи на социалната реч „мама“ и „тати“ според нея се извеждат от звуците, издавани от бебето при хранене. Първите взаимодействия с външния свят, носещи му удоволствие, дават на бебето позитивна представа за външната реалност, която се свързва с издаваните звуци (Шпилрейн, С. 2008).

Няколко от нейните статии през този период съдържат паралели с текстовете на Пиаже. Например статията ѝ „Формирането на подсъзнателно време / The formation of subliminal time“ е повлияна от изследванията на Пиаже. Шпилрейн отбелязва, че тя и Пиаже „работят в една и съща област, но независимо един от друг“ (Schepler, 1993: 261). В бележка под линия на една от своите публикации, тя пояснява, че участва в курс към лабораторията на Жан Пиаже през зимния семестър на 1921–22 г. Съществува и известен интерес към метода за интервюиране на деца, който и двамата използват през този период.

От друга страна, първата книга на Жан Пиаже „Език и мислене при детето“ от 1923 г. е силно повлияна от психоаналитичната теория и в нея авторът резюмира изследването на Шпилрейн върху формирането на символите.

Поставяйки едни и същи проблеми, двамата вървят в различни посоки – Пиаже е заинтересуван от логиката и структурата на когнитивните операции, а Шпилрейн се интересува от връзката между реч, мислене и емоционални отношения при детето и родителите.

Половин век по-късно, Жан Пиаже все още си спомня нейната интелигентност и „оригиналните идеи, които тя имаше“ (Schepler, 1993: 261).

¹ 1920: Zur Frage der Entstehung und Entwicklung der Lautsprache // I. Z. P. – 1920. – Bd. 6. – S. 401.

Сабина Шпилрейн и Жан Пиаже участват на VII Международен психоаналитичен конгрес в Берлин от 25 до 27. 09.1922 г., където представят доклади. Темата на нейния доклад² е „Времето в подсъзнателния психичен живот“, а докладът на Жан Пиаже е върху „Символичното мислене при децата“.

Ето какво казва Пиаже за участието си в конгреса пред Ричард Еванс (Evans, 1973: 3):

„Запознах се с Фройд през 1922 на конгреса по психоанализа в Берлин. Аз изнасях доклад на този конгрес и си спомням тревогата, която усещах като лектор, изправен пред голямата аудитория. Фройд стоеше от дясната ми страна във фотойла, пушеше пурата си, аз говорех на публиката, но присъстващите никога не гледаха своя лектор. Те гледаха само Фройд, за да разберат дали той е щастлив, или не от това, което беше казано. Когато Фройд се усмихваше, всички в залата се усмихваха; когато Фройд изглеждаше сериозен, всички изглеждаха сериозни.“

Пиаже бил заинтересуван от аналитичния процес, но не възнамерявал да става психоаналитик, изпитвал колебания и съмнения по отношение на психоаналитичната теория. Неговите интереси изцяло се фокусират върху експерименталното изследване на структурите за познание.

Първите пет книги

Първите пет книги на Жан Пиаже в хронологичен ред са: „Език и мислене на детето“³, „Съждения и обосноваване при детето“⁴, „Детската представа за света“⁵, „Детската представа за физическата причинност“⁶ и „Моралния възглед на детето“⁷.

За девет години Пиаже прави сериозна крачка в установяване на методология за изследване на детското мислене. Той създава експериментална ситуация, чрез която извлича естествените детски разсъждения в различни области на науката и житейски ситуации. В този период той успява да формира екип от сътрудници, който ще се запази за дълъг период и ще допринесе за разширяване на изследователските задачи.

В тези пет книги Пиаже трасира моделите за събиране на данни заедно със своите колеги и студенти от института „Жан Жак Русо“. Този ранен период включва няколко фази, през които Пиаже експериментира и обсъжда различни комбинации на три форми за събиране на данни: естествено наблюдение, психометрични и психиатрични клинични изследвания.

² Оригиналното заглавие на публикацията е: SPIELREIN, S. 1923c Die Zeit im unterschwelligem Seelenleben, *Imago* 9: 300-317

³ The Language and Thought of the Child, публикувана съответно на френски през 1923 и на английски през 1926

⁴ Judgement and Reasoning in the Child, 1924 /английски през 1928/

⁵ The Child's Conception of the World, 1926 /английски през 1929/

⁶ The Child's Conception of Physical Causality, 1927/английски през 1930/

⁷ The Moral Judgement of the Child, 1932 /английски през 1932/

Поразителният интерес, който предизвикват първите му пет книги (още първата от тях му носи международна известност и репутация на сериозен изследовател), се дължи на взаимодействието между богатството и значимостта на данните, теоретичните интерпретации и педагогическите възможности и заключения.

В началото на своя професионален път, както и в по-късни публикации (Mauger, 2005), Пиаже описва психоаналитичния метод като недостатъчно надежден за изследователските си цели, но тази критика не засяга клиничното диагностично интервю, използвано от психоаналитиците. Клиничното интервю не класифицира хората на базата на установени академични очаквания, а по-скоро на базата на фундаментални логики, които са свързани с естеството на реалността и изискванията на човешките взаимоотношения. Психиатричните пациенти са хора, които по дефиниция имат трудности да се справят с живота и взаимоотношенията по социално приемлив начин. В опитите си да разберат защо това е така във всеки конкретен случай, психоаналитиците изследват основните възприятия, предположения и основания на пациентите относно проблеми, които по принцип са приети за даденост. Психоаналитичното интервю предполага, че не съществува психологическа дистанция по отношение на разбирането за света между интервюиращ и пациент. Интервюиращият се интересува от концепцията на пациента, а не от „правилната“, логически свързана мисъл.

В работите на Пиаже тази психологическа дистанция се намира между възрастния и детето. Както класификацията на психиатрични синдроми означава потенциално движение от различни видове „неправилни“ и социално неприемливи психични състояния към състояния, предполагащи възстановяване, разпознаване на социално конструирани разбирания и норми, и възможност да се живее с тях, така по подобен начин Пиаже разделя човешката мисъл. От една страна, имаме логичното и рационалното, което подхранва процесите, чрез които социалното и психологическо равновесие са били постигнати. От друга страна, е символичното и аутистично мислене, от което се очаква здравите деца да конструират нещо по-надеждно, докато растат.

Той настоява върху необходимостта за специално формиране на детския психолог, провеждащ клинично изследване на детските разсъждения. Опитът на Пиаже от клиничното изследване на деца в психиатричната болница Салпетриер, неговата чувствителност към детската реч и логически построения, и не на последно място неговото изследователско любопитство, стоят в основата на оригиналния изследователски дизайн, изработен през този период.

В представянето на своя метод на клинично интервюиране Ж. Пиаже взема предвид три фактора. „Първото правило на нашия метод“ е, че „въпросите, които ние ще зададем на детето, трябва да бъдат формулирани възможно най-близо до спонтанните въпроси, които децата задават на същата възраст или когато са по-малки“. Вторият фактор, който Пиаже посочва, е трудното формиране на интервюиращия (Пиаже, 2019: 13-14). Тук можем да различим от-

ношението му на експериментатор и супервизор в обучението на студенти и стажанти, което авторът е започвал отново, с нова група студенти всеки семестър, въвеждайки ги търпеливо и с желание в тънкостите на своя изследователски метод. Третият фактор той дефинира като „отделянето на зърното от плевата“. Интервюиращият има задача да отдели свободните и спонтанни отговори (които имат стойност за изследването), като за целта „изостря своята интерпретаторска проникновеност“ (Пиаже, 2019: 18).

Пиаже резюмира пет критерия за реакции, наблюдавани по време на клиничното интервю:

- Какъв-да-е-отговор – това е термин заимстван от Бине и Симон, които обозначават с него ситуация, когато детето отговаря „какво и да е и как и да е, без дори да се опитва да се забавлява или да създаде някакъв мит“ (Пиаже, 2019: 20).
- Фабулация – Когато детето отговаря, без да се замисля над въпроса, съчинявайки история, в която не вярва или в която вярва по пътя на простата словесна инерция (Пиаже, 2019: 20).
- Внушен възглед – Когато детето прави усилие да отговори на въпроса, но той съдържа внушение или когато детето се опитва просто да удовлетвори експериментатора, без да прибегне до собствен размисъл (Пиаже, 2019: 20).
- Предизвикан възглед – детето отговаря с размисъл, извличайки отговора от наличните си познания, без внушение, но въпросът е нов за него. Предизвиканият възглед неизбежно е повлиян от интервюто, защото начинът, по който въпросът е формулиран и представен на детето, го тласка към разсъждения в определена посока и към систематизиране на познанието по определен начин. Но той все пак представлява самобитен продукт на детското мислене, тъй като експериментаторът не е повлиял пряко нито върху разсъждението, което детето прави, за да отговори на въпроса, нито върху съвкупността от предходни познания, които използва в хода на своето размишление. „Следователно предизвиканият възглед не е нито спонтанен, нито внушен в същинския смисъл на думата: той е плод на разсъждение, направено по поръчка, но с материали (познания на детето, психични образи, двигателни схеми, предварителни синкретични връзки и т.н.) и логически инструменти (структура на разсъждението, насока на ума, интелектуални навици и т.н.), които са самобитни“ (Пиаже, 2019: 20-21).
- Спонтанен възглед – когато детето не се нуждае от разсъждаване, за да отговори на въпроса, а може да даде изцяло готов отговор, защото вече е бил формулиран или може да бъде формулиран (Пиаже, 2019: 21).

В цялата книга „Детската представа за света“ клиничното интервю служи като единствено и основно средство за изследване на детското мислене. Децата са поканени да отговарят на различни въпроси, които във всекиднев-

ния живот децата на тяхната възраст задават или си мислят. Те развиват своите отговори толкова, колкото са способни. Например при изследването на стадия на реализма (чрез който Пиаже обяснява неспособността на детето да разграничи своите собствени мисли от външния свят по същия начин, както го правят възрастните), децата са питани: „Знаеш ли какво означава да мислиш нещо? Добре, тогава с какво мислиш? Можеш ли да видиш мисълта?“ Последващите въпроси искат да изяснят предварителните условия и причините, представени в детските отговори, използвайки езика и представите, които децата имат, извеждайки ги чрез метода на клиничното интервю.

Методът се изразява в задаване на въпроси на детето за всичко, което го заобикаля. Изследователската хипотеза предполага, че начинът, по който детето намира решение, разкрива нещо от спонтанните му умствени нагласи.

Необходим е дълъг период на стажуване, преди човек да се научи да разпознава и избягва многобройните възможни форми на внушение. Според Пиаже две негови разновидности са особено опасни – *внушението чрез дума* и *внушението чрез персеверация*.

Внушението чрез дума е лесно за характеризиране като цяло, но трудно за разпознаване в детайла. Според автора единственото средство да го избегнем е да се научим да познаваме детския език и да формулираме въпросите си на този език. „Ето защо е необходимо в началото на всяко ново проучване да накараме децата да говорят, с единствената цел да съставим речник, избягващ всякакво внушение. В противен случай не е възможно да предвидим какво влияние може да има един или друг наглед безобиден израз. Така например думите „движа се“, „вървя“, „мърдам“ съвсем не са синоними за детето. Слънцето се движи, а не се мърда и т.н. Ако непредпазливо употребим подобна, неочаквана за детето дума, съществува риск, по пътя на чистото внушение, да предизвикаме анимистични или антропоморфични реакции, които после да приемем за спонтанни“ (Пиаже, 2019: 25).

По-трудно за избягване е внушението чрез персеверация, защото продължаването на разговора след първия отговор на детето го кара да продължава в посоката, която вече е избрало. Пиаже напомня, че всеки организиран в серии въпросник предизвиква персеверация. „Така например да попитаме детето дали рибата, птицата, слънцето, луната, облаците, вятърът и т.н. са живи, означава да го подтикнем да отговаря с „да“ на всичко, просто по силата на инерцията. В този случай, разбира се, отговорите, са „внушени“ и по никакъв начин не са „предизвикани“, в смисъла, който придадохме на този термин“ (Пиаже, 2019: 25-26).

Въпросът за фабулацията е един от най-сложните, които клиничното проучване на детето поставя. Авторът отбелязва, че при интервюирането на деца преди 7-8-годишна възраст „нерядко се случва те да изглеждат напълно откровени и сериозни, и в същото време да се забавляват с поставения проблем и да измислят някакво решение, просто защото то им харесва“ (Пиаже, 2019: 26).

Той предполага три решения, които установяват точното значение на фабулацията. Първото се състои в уподобяване на фабулацията на това, което при нормалния възрастен се нарича „хитруване“. Този начин детето ще използва, за да се подиграе с психолога и главно – за да избегне да разсъждава по-задълбочено над въпрос, който го отегчава и изморява. Тези случаи са редки и се наблюдават след 8-годишна възраст.

Второто решение уподобява фабулацията на митоманията при хистеричите. По този начин детето ще фабулира не толкова за да се подиграе с околните и да експериментатора, а защото това е най-удобният му начин на мислене, в случай на проблеми, които го смущават. Следователно при това второ решение самото дете ще фабулира, когато разрешава за себе си въпроси, които си задава насаме. Това се случва често при деца към 4-5-годишна възраст. В този смисъл фабулацията показва какви решения формулира детето тогава, когато не може да открие нещо по-добро. В текста са цитирани фабулирани отговори на 4-5-годишни деца, тъй като Пиаже смята, че ние трябва да ги разпознаваме, въпреки че не носят необходимата за неговите изследователски цели информация.

Третото решение, което осъществява фабулацията, е, когато съдържа остатъци от предходни възгледи или в по-редки случаи – наченки на бъдещи възгледи. „Когато постепенно се разделяме с някакъв свой възглед, на който сме държали, се случва да се забавляваме с него със симпатия, но без да го споделяме. Като държим сметка за различията, ще отбележим, че детската фабулация понякога изпълнява аналогична роля“ (Пиаже, 2019: 27-28). И тук Пиаже дава пример с наполовина фабулирания мит на младеж с умствено изоставане, който приписва на родителите си възникването на света (глава XI, §4). В този мит се съдържа остатък от вярата на малките деца във всемогъществото на родителите.

Спонтанните възгледи са най-интересни. Предизвиканите възгледи са важни и дават материал, за да се разкрие насоката на разсъждения на детето. Фабулацията може да даде някои индикации, но трябва да бъдат интерпретирани с необходимата предпазливост. И накрая, внушените възгледи и какъвда-е-отговорът трябва строго да се изключват от анализа за целите на изследването, тъй като според автора първите разкриват единствено това, което изследователят е искал детето да каже, а вторите свидетелстват единствено за неразбиране от страна на изследвания субект.

Въз основа на наблюденията по време на интервюирането Пиаже прави заключение, че детските разсъждения са без особена систематичност, свързаност, дедуктивност, че като цяло детето не се стреми да избягва противоречията, като съпоставя твърденията, то предпочита да ги синтезира и се задоволява със синкретични схеми, вместо да задълбочава анализа на елементите. С комбинирането на действие и фантазиране детските разсъждения наподобяват процеса на игра и се различават от самоосъзнаващото се и систематично мислене на възрастния индивид. Ето защо един от изводите на Жан Пиаже на

този етап от творчеството му е, че историята на интелектуалното развитие на детето в значителна степен е история на постепенната социализация на едно индивидуално мислене – най-напред съпротивляващо се на социалната адаптация, а впоследствие проникнато във все по-голяма степен от влиянието на заобикалящите го възрастни. Във всеки момент от развитието на детето в съдържанието на неговото мислене трябва да се разграничава: влиянието на възрастните и самобитна детска реакция.

Текстът на книгата е организиран в три части. Първа част е озаглавена „Детски реализъм“; втората – „Детски анимизъм“ и третата – „Детска артефакциалност и по-късни стадии на каузалността“. Жан Пиаже не построява книгата си върху хронологичен принцип. Той използва „регресивния метод“. Обяснява избора си по следния начин: „Ще тръгнем от описание на представите, които децата си създават за природата на мисленето (дуализъм между мислене и обекти), за да се насочим оттам към изучаване на границите, които децата прокарват между външния и вътрешния свят във връзка с думите, имената и сънищата си, и накрая ще заключим с кратък анализ на някои свързани явления. Предимството на този регресивен метод е, че като започнем с най-лесните за интерпретиране явления, ще извлечем някои ръководни нишки, които биха ни липсвали, ако следваме хронологичен ред“ (Пиаже, 2019: 51).

В изследването на реализма, анимизма и артефакциализма Пиаже говори с децата за такива любопитни и интересни феномени като сънищата, вълшебствата, думите, слънцето и луната, планините.

Централната теза на Пиаже в тази книга е да илюстрира, че детският реализъм, анимизъм и артефакциализъм са резултат от атрибутирането на детските мисли, желания и фантазии върху външния свят. Неспособността на детето да очертае отчетлива граница между вътрешния и външния свят води до сливането между тях. Реализмът се появява като невъзможност на детето да разграничи вътрешно от външно, знака от означаемото. Това се доказва с интервютата, в които децата разсъждават върху такива психологически феномени като мислене, думи, даване на имена и сънища. Според Пиаже реализмът се трансформира в процеса на развитие на детето, преминавайки от идентифициране на психичното и физическото като едно и също до разбирането за тях като два отделни процеса.

Анимизмът е дефиниран като приписване качества на оживяване, одухотворяване, такива като намерения и индивидуалност на неживите обекти. Както при реализма, така и в дискусиата си за анимизма Пиаже адресира процеса на придаване на съзнателност и живот на неживите обекти към различни стадии. Децата се придвижват от приписване на съзнателност и живост на всичко към идеята, че само животните имат съзнание и намерения.

В края Пиаже постулира артефакциализма, който изследва чрез обясненията на децата за слънцето, луната, метеорологията и планините. Това развитие следва модела, в който разсъжденията на децата, че всичко е направено от и за хората, са изместени от разсъждения за естествен произход. Например

първо децата мислят, че облаците са направени от хората, после тяхната представа се допълва с разсъждението, че облаците са направени от хората чрез дима на комините и накрая се формира разбирането, че облаците са кондензиран въздух.

Завръщане към Жан Пиаже

Огромното наследство, което оставя Пиаже, архивът от събрани данни е източник на вдъхновение за нови изследвания. През 2006 г., Н. Прамлинг (Pramling, N. 2006) прави повторен анализ на данните, получени от Ж.Пиаже и неговите сътрудници по време на изследването на детската представа за света, в търсене на алтернативни обяснения. В публикуваната статия върху новия анализ на данните, той показва как децата използват езика и метакомуникативните маркери, за да комуникират.

Един психоаналитичен прочит на данните би могъл да започне от това важно място, върху което Пиаже многократно набляга: че структурира интервютата от въпросите, които в тази възраст децата обичайно задават или пък си мислят. Това ни отвежда към фантазията на детето и задачите на порастването, с които то трябва да се справи. В данните, които Пиаже предоставя, можем да открием пълно потвърждение на Фройдовото изказване, че първият интерес не е за разликата между половете, а е въпросът за произхода – въпросът как се появяват бебетата: „Не теоретически, а практически интереси подтикват детето към изследователска дейност... Първият проблем, който го занимава в съответствие с това пробуждане, не е въпросът за половото различие, а загадката: откъде идват децата?“ (Фройд, 2015:91)

„Но какви са детските идеи относно произхода на бебетата? Отначало децата имат чувството за свързаност между бебетата и родителите: те чувстват, че последните имат съществен дял в появата на бебето, било защото са го поръчали, било защото са го търсили или направили нещо. След това детето изобретява митове, за да си обясни това свое чувство: родителите са изфабрикували бебето“ (Пиаже, 2019: 306).

Могат да се прочетат и интересни илюстрации на появата на свръхазовата структура, на пленителния детски нарцисизъм, когато не само детето е причина за съществуването на вселената, но и цялата природа е жива и се интересува от него.

В своите пет ранни книги Жан Пиаже ни оставя няколко важни напътствия, валидни и днес, 97 години след излизането на първата му книга:

- Да продължаваме да се интересуваме не само от „правилните“ отговори, защото мисловните процеси са важен източник, който ни ориентира за вида на психичното функциониране на детето.
- Тези, които се интересуват от езика на малките деца, тяхната игра, от обучението и комуникацията с тях, трябва да се оставят да бъдат заразени с любопитство към всичко, което конструира детето в езика, да могат да го следват с търпение и такт.

- Не може да съществува, дори и в ерата на дигиталните технологии, единна методика за обучение и налагане на „правилно“ формиране на детското мислене. Децата продължават да мислят, както е било по времето на Пиаже, върху въпроси, които ги засягат.

Библиография

1. Evans, R. *Jean Piaget: The Man and His Ideas*. Translated by Eleanor Duckworth. New York: E. P. Dutton, 1973.
<http://www.questia.com/read/85953922/jean-piaget-the-man-and-his-ideas>.
2. Froyd, Z. *Psihologiya na seksualnostta*, IK Kolibri, 2015
3. Furth H.G., *Knowledge As Desire. An Essay On Freud And Piaget*, Columbia University Press, New York, 1987
4. Hans, G. Furth, *Knowledge as Desire: An Essay on Freud and Piaget*, vol. 10 New York: Columbia University Press, 1987,
<http://www.questia.com/read/24279426/knowledge-as-desire-an-essay-on-freud-and-piaget>.
5. Martí, E., & Rodríguez, C. (Eds.) *After Piaget*. Piscataway, NJ, US: Transaction Publishers, 2012
6. Mayer, S. The Early Evolution of Jean Piaget's Clinical Method, *History of Psychology*, 2005, Vol. 8, No. 4, 362-382,
<https://www.researchgate.net/publication/6646116>
7. Mayer, S. From Piaget towards pedagogy via Inhelder: A methodological genealogy. *Proceedings from the First World Curriculum Conference*. Shanghai: East China Normal University Press, 2003.
8. Piazhe, Zh. *Detskata predstavata za sveta*, izd. Tsentur za psihosotsialna podkrepa, 2019
9. Pramling, N. „The clouds are alive because they fly in the air as if they were birds’’: A re-analysis of what children say and mean in clinical interviews in the work of Jean Piaget. *European Journal of Psychology of Education*, 2006, XXI(4), 453-466.
10. Schepeler, E. Jean Piaget's Experiences on the Couch: Some Clues to a Mystery, *International Journal of Psycho-Analysis*, 1993, 74:255-273,
<http://www.pep-web.org>
11. Shpilyrein, S. *Psihoanaliticheskie trudy*, Izhevsk ERGO, 2008